

Список умовних скорочень

1. ЗНГШ – Записки наукового товариства імені Т Шевченка у Львові
2. ЛНВ – Літературно-науковий вісник.
3. НЗМУКС – Науковий збірник музею української культури у Свидлику.
4. НЗП – Науковий збірник товариства “Просвіта” в Ужгороді

* Титли у тексті опускаємо

Леся ВАШКІВ (Тернопіль)

“Свідчу Вам, дорогий добродію, свою повну симпатію...” (Володимир Гнатюк – адресат Михайла Коцюбинського)

Листування між В.Гнатюком і М.Коцюбинським розпочалося 1899 і тривало до 1913 року. Вже у 1914 році (через рік після смерті Коцюбинського) В.Гнатюк, усвідомлюючи цінну листів М.Коцюбинського, опублікував у Львові 126 його листів під назвою “Листи до Володимира Гнатюка”, подавши до видання свою передмову і коментарі. Властиво, цією передмовою стали спогади про друга, написані відразу після смерті М.Коцюбинського (буквально через кілька тижнів), і датовані 17 червня 1913 р. (Під назвою “Симпатична постать” вони надруковані у збірнику “Спогади про Михайла Коцюбинського”. – К.: Дніпро, 1989. – С. 175-179). Семитомне видання творів М.Коцюбинського, здійснене “Науковою думкою” на початку 70-х років минулого століття, містить 109 листів М.Коцюбинського до В.Гнатюка (у 5 томі – 23, у 6 – 37, у 7 – 39). Листи є характеристичними стосовно особи як їх адресанта, так і адресата. Це зумовлено як

жанровою специфікою листа як такого, так і постаттю їх творця, власне Михайла Коцюбинського, який довгий час знав Гнатюка лише заочно (властиво — “листовно”), бо навіть фото попросив аж у 1901 році: “...Мені дуже хотілося б мати Вашу фотографію і хоч таким способом побачити чоловіка, якого я так шаную, якому я стільки винен і такий вдячний” [1, 257; лист від 23.02.1901 р.]. Однак спілкування цих двох людей дуже швидко перейшло через бар’єр офіційно-ділового, і, діставши тональність інтимно-дружню, тривало аж до смерті одного з них, власне М.Коцюбинського.

Листи Михайла Коцюбинського фіксують особливе його ставлення до Володимира Гнатюка, а отже дають матеріал (значною мірою непрямою, опосередкований, а саме тим і цікавий) до характеристики постаті останнього. Познайомившись із В.Гнатюком як представником “Українсько-руської видавничої спілки”, М.Коцюбинський уже в перших листах висловив своє враження від видань спілки, в той самий спосіб оцінивши роботу й самого В.Гнатюка: “До гарних прикмет Ваших видань належать: європейський вигляд книжок, добірний зміст і дешева ціна. До дефектів — не дуже старанна коректа, що неприємно вражає при читанні” [1, 238; лист від 22.11.1899 р.]. Така думка підтверджується й висновками пізнішого літературознавства, що трактувало саме І.Франка й В.Гнатюка як “єдиних редакторів і організаторів видань спілки”, котрі “широко відкрили двері сучасній прогресивній українській літературі” [6, 54]. Листи М.Коцюбинського до В.Гнатюка виявляють високий рівень взаємоповаги і довіри, того розуміння, за яким між освіченими і культурними людьми зникає межа, що не допускає прохань. Силу-силенню просьб — малих і більших — якраз і фіксують листи М.Коцюбинського, як-от:

— прислати етнографічні програми та інструкції для збирачів етнографічного матеріалу;

— прислати нові видання Спілки;

— прислати нові числа галицьких часописів;

— прислати вирізки з газет (зокрема про те, як “представлене в галицькій пресі” свято Котляревського, що, за словами М.Коцюбинського, “дуже, як на наші обставини, вдалося” [1, 299; лист від 18.10.1903 р.]);

— подбати про привітання “Чернігівській просвіті” від просвітніх товариств Львова (листи від 21.12.06 та 12.01.07): “Ви можете собі уявити, яке гарне враження зробила ті привіти на малосвідому публіку” [2, 71].

Розуміючи, що перевантажує безвідмовного товариша,

М.Коцюбинський удавався до слів і зворотів типу “вициганити” чи “а щоб уже розсердити Вас зовсім, попрошу ще...” і т.п. Але в той же час аналізовані листи М.Коцюбинського містять вираз готовності, практичної готовності прислужитися і самому В.Гнатюкові, і його справі, і потребам галицьких українців. Це виявляється у листуванні адресанта з Панасом Мирним і намаганні добути його згоду на друкування “Повії” та інших творів прозаїка у Галичині; в інформуванні про останні літературні новини у підросійській Україні (наприклад, про вихід 10-тисячним тиражем творів Леоніда Глібова у Києві (див. лист від 6.02.1904 р.) і подібне); у жвавому обговоренні ідеї “мінятися дітьми на літні вакації”, “коли ми хочемо – українці російські і галицькі – єднагись, ближче пізнати один одного, край і життя” [3, 73-74; лист від 28.09.1910].

Однак чи не найціннішою у листах, адресованих В.Гнатюкові, є відвертість М.Коцюбинського в обговорюванні проблем, чи то приємних, перспективних, чи то болючих і безнадійних. Ця відвертість виявляється у проханні вмістити у виданні творів не старий портрет (“в ясному убранні і в білому краваті”), а новіший (“в темному убранні і в чорній у білі горошки краватці”) [2, 9; лист від 9.04.1905] чи підшукати у Львові готель, “щоб був недорогий, і не дуже брудний” [2, 10]. М.Коцюбинський міг звірити В.Гнатюкові найболючіше, хоча й одягав свої почуття у жартівливу словесну форму, як-от: “А мене теж, мабуть, не мине цюпа, бо банк уже точить на мене зуби, що не плачу довгів, а Ви й не пишете мені, що таки дирекція Видавничої спілки – чи має мене рятувати, чи ні. Хай би вже знав, чи маю пускатися на дно, чи ще можу ногами дригати. От жарти-жарти, а тим часом справді кепсько приходитьсь. І не хочеться мені докучати Вам, страх як не хочеться, а мушу, бо пече. Поможіть мені, любий пане Володимире, довести справу до якогось кінця, бо страх як гроші потрібні і то зараз. Тепер тих пару сот рублів для мене дорожчі, ніж другим разом тисяча. Ху, аж душно стало, нишучи про сю неприємну для мене справу. Та щоб осолодити для себе хвилю, цілую Вас міцно і сердечно” [2, 38; лист від 18.10.1905 р.] або жартівливе, але предметне запитання: “Коли видаватись, то іменно в тій “Видавничій Спілці”, яка вже випустила 5 моїх книжок. Тільки одно мене здивувало: за “Дебют”... спілка сама запропонувала мені по 20 руб. Чи се означати має, що я почав гірше писати?” [3, 232; лист від 7.05.1912 р.].

Однак хвилювали М.Коцюбинського не лише насущні потреби його родини. Так само тяжко й боляче переживав він

насувні проблеми свого народу і його культури. Саме в листах до В.Гнатюка пише він про Дамоклів меч українських видань — цензуру, називаючи графічний вираз цензурного дозволу — “Д.Ц.” — антихрисловою печаткою; про відсутність права навіть приватних зібрань (лист від 3.12.1905 р.) — “кожного з нас без суду можуть скинути з посади одним розчерком пера, скалічити нагайками або шаблями” [2, 45-46]. Невдоволений рівнем періодичної преси, що почала виходити в підросійській Україні — “все воно сіре, малоцікаве, без ширшого світогляду, без темпераменту. Якись мертві тіла” [2, 52; лист від 3.03.1906 р.], — М.Коцюбинський запитує В.Гнатюка, чи читають у Галичині “Громадську думку”, “Рідний край”, “Шершень”, чи сам В.Гнатюк переглядає їх із цікавості чи з обов’язку?

У листі до В.Гнатюка, датованому 26 травня 1906 р., йдеться про редакційну статтю “Громадської думки” під назвою “До наших товаришів” (стаття з’явилася друком 9 березня 1906 р.). Вона вразила М.Коцюбинського відсутністю такту і несправедливістю. А йшлося, власне, про те, що, на думку редакції, дописи з Галичини незрозумілі українським селянам і нецікаві українській інтелігенції. На цей закид в газеті “Діло” було опубліковано “Нашим київським товаришам низький уклін і гречна відповідь” (1906, №№ 65, 66, 67). М.Коцюбинський своє розуміння ситуації сформулював чітко і недвозначно: “Громадську думку” не через те не читають, що там так погано (на думку “Громадської думки”) пишуть галичани, а тому, що вона взагалі не цікава, без сталого напрямку, а до того ще й гермафродитна: хоче разом задовольнити і інтелігента, і селянина. А се неможливо.” [2, 56]. Образне порівняння підсилює влучність оцінки, на котру, безперечно, вплинуло і те, що М.Коцюбинський не міг без прикрощів реагувати на ту моральну кривду, яку вчинили галичанам українці (а до співпраці у “Громадській думці” був запрошений і В.Гнатюк): галичанам, які стільки років охоче давали трибуну друкованому слову з України. Тому бодай у такий (листовий) спосіб М.Коцюбинський намагався реваншувати безтактність і необ’єктивність редакції “Громадської думки”. Це промовистий доказ того, що був позбавлений патріотичної поблажливості навіть до перших (після майже півстолітньої перерви) українських періодичних видань, а об’єктивність ставив понад усе.

Рівпорядний зміст листів пера М.Коцюбинського містить безперечно і оцінку праці свого доброго приятеля. Так, у листі від 6 вересня 1906 р. він висловлює власне письменницьке, образне

враження від “Коломийок”, зібраних Гнатюком (останньому, як відомо, належить найбільша в українській фольклористиці тритомна збірка коломийок (1905-1907). Підготовлений 4 том так і не був виданий): “Розважали мене під час вакацій Ваші “Коломийки”. Що за хороша книжка! Просто подивляєш багатство народної творчості, багатство, колоритність мови. “Буду красти”, - певно, скаже кожен письменник, читаючи сю книжку, і в тому переступі винні будете Ви. Дуже Вам дякував, читаючи коломийки, дякую й досі” [2, 61; лист від 6.09.1906 р.]. М.Коцюбинський вважав фольклорні і етнографічні збірники “матеріалом, особливо цінним для нашого брата- белетриста” [3, 7; лист від 16.06.1910 р.]. В.Гнатюк не дарма оцінив вміння М.Коцюбинського студіювати “народну усну літературу”, “прочитуючи збірники навіть в таких діалектах, що інший і не торкав би їх”. У висновку він зазначив: “Але через те знав він (М.Коцюбинський – Л.В.) добре народну мову і народну психологію і в цім напрямі не має між сучасними письменниками багато рівних” [5, 179]. Схвальні відгуки про діяльність В.Гнатюка доволі часті в епістолярії М.Коцюбинського. Вони, як правило, цікаві у контексті. Так, 5 березня 1913 р. уже смертельно хворий М.Коцюбинський писав до товариша: “Сердечно віншую Вас з обранням таким почесним для всіх нас українців. Розуміється, більше бажано, щоб свої люди вмiли цінити Вас як слід, але деяка сатисфакція мусить бути і в пошані чужих. Два ці факти – відпустка і обрання членом Віденського товариства – зробили мені велику приємність. Зробіть третю Ви і напишіть, що Вам краще” [3, 303-304].

Багатолітнє спілкування – як листовне, так (згодом) і особисте – зробило М.Коцюбинського і В.Гнатюка добрими друзями, що засвідчено теплою, почасти ніжно-жартівливою тональністю їхніх листовних розмов. Уважні до здоров'я один одного, сердечні у вирішенні родинних проблем, єдині в розумінні завдань літератури і науки про літературу (як народну, так і авторську), Коцюбинський і Гнатюк завжди добре розуміли і якимось навіть відчували один одного. Листи це фіксують якнайкраще. Тільки друзі можуть замінити традиційний елемент структури епістоли фразою типу: “Фе, як се прийшло Вам до голови, що я не хотів написати до Вас під час вакацій?” [2, 60; лист від 6.09.1906 р.] або завершити лист новорічним побажанням такого змісту: “Хоч кожен новий рік – ошуканець, але бажаю од щирого серця, щоб для Вас 1907 таким не був” [2, 72; лист від 12.01.1907 р.] чи зреагувати на звістку про стан здоров'я друга підбадьорливим жартом-пострахом, як у листі від 21.09.1905 р.: “За довгу мовчанку

я Вас не лаяв, а коли дістав листа од Вас, то взяла охота вилаятися, бо де ж таки: поїхати в гори поправляти своє здоров'я та й перестудитися... Фе! Недобре. Не сподівався того по Вас. Я гадав собі, що повернете з Криворівні таким будцматим та здоровим, а Ви... ще гірше кашляєте... Коли не обіцяєте поправи на той рік, то не поїду з Вами у гори" [2, 33].

Епістолярії обидвох письменників засвідчують не лише їх взаємну увагу, вони фіксують і тривогу з приводу самопочуття інших своїх друзів по перу і однодумців. Так, 25 квітня 1908 р. В.Гнатюк з болем і тривогою писав до М.Коцюбинського: "Третій наш товариш, др. Франко, не буде вже ніколи нам товаришити. Він лежить тепер у санаторії для нервових хворих, а лікарі не роблять ніякої надії удержати його при життю. Коли ж би навіть сталося чудо і його дотепер сильна натура поборола хворобу, то й тоді він для нас страчений як письменник, як першорядна духовна сила, бо лишив би ся на все калікою, нездатним уже до ніякої праці!" [4, 168-169]. Реакція занепокоєного і пригніченого М.Коцюбинського не забарилась: "Ваша звістка зовсім прибила мене, ходжу сам не свій, не знайду собі місця. Тепер, коли стала перед очима можливість катастрофи, тепер ще яскравіше зарисувалась могутня постать Франка і всі його заслуги, ще дорожчим став нам той чоловік" [2, 89]. Саме тому коротенькі повідомлення про стан здоров'я Франка, що інколи з'являлись на сторінках української періодики, видавалися Коцюбинському проявом нерозуміння і жорстокої недбалості: "Мене дивує наша преса: здається, Франко заслужив собі на те, щоб ним більше цікавились, можна б щодня подавати звістки про стан його здоров'я. Адже Франків у нас не густо! Боже, які ми ще некультурні" [2, 89-90].

Багатогранна постать В.Гнатюка своєрідно увиразнюється епістолярієм М.Коцюбинського. І це природно. Так проявляється імацентна сутність листа: він виявляє індивідуальність адресанта і опосередковано позначений печаттю індивідуальності адресата. Тим і цікаві нам у даному випадку листи М.Коцюбинського, характеристичні стосовно обидвох учасників листовного діалогу: в них незримо присутній в елементах своїх смаків, почуттів і думок сам Володимир Гнатюк.

Література:

1. Коцюбинський М. Листи // Збір творів: У 7 т. - К.: Наук. думка, 1974. - Т.5. - 431 с.
2. Коцюбинський М. Листи // Збір творів: У 7 т. - К.: Наук. думка, 1974. - Т.6. - 311 с.

3. Коцюбинський М. Листи // Збір творів: У 7 т. – К.: Наук. думка, 1974. – Т.7. – 415 с.
4. Мельник Я. 1908 рік у житті Івана Франка // Парадигма. Зб. наук. праць – Львів: Класика, 1998. – С. 158-177.
5. Спогади про Михайла Коцюбинського. – К.: Дніпро, 1989. – 278 с.
6. Яценко М.Т. Володимир Гнатюк. Життя і фольклористична діяльність. – К.: Наук. думка, 1964. – 286 с.

Мариса ГОРБОЛІС (Суми)

Погляди Володимира Гнатюка на релігійну культуру народу у контексті літературознавчих пошуків українських письменників кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Проблеми вивчення духовного світу героїв української прози кінця ХІХ – початку ХХ ст. у сучасній літературознавчій думці не є новими. Вони розглядаються у спеціальних дослідженнях, висвітлюються у системі стилевих особливостей творів. Однак часто поза увагою науковців лишається релігійна духовність персонажів, яка у художній інтерпретації розширює естетичні параметри прози, багатогранно осмислює внутрішній світ героїв, специфіку конфлікту, соціальні, психологічні та інші аспекти. З'ясування цих питань вимагає цілісного підходу із залученням літературознавства, фольклористики, релігіє- і народознавства тощо.

Чільне місце серед джерелознавчих матеріалів займають праці В.Гнатюка, що крізь призму найдавніших знань української національної культури допомагають з'ясувати об'єктивні закономірності, розширити трактування проблематики творів, сферу категорій сакрального в українській поетичній системі, виявити особливості архітекtonіки прози, динаміку розвитку образів, грані їх характеру, а отже, ввести українську літературу в загальний культурологічний контекст. Як бачимо, йдеться не про наслідування народних мотивів чи спрощене перенесення зразків фольклору до літературних творів, а про ґрунтовний порівняльно-історичний аналіз прози кінця ХІХ – початку ХХ ст., у якій, на думку В.Гнатюка, “відбивається в більшій або меншій мірі народна поезія і то аж до найновіших часів” [3, 40].

Гірскрасний знавець народної творчості В.Гнатюк у своїх працях виявив специфічне, оригінальне у традиціях українців. Він, як і його сучасники М.Грушевський, М.Костомаров, І.Франко,